

# ROCZNIK GRUDZIĄDZKI

MUZEUM IM. KS. DR. WŁADYSŁAWA ŁĘGI W GRUDZIĄDZU  
INSTYTUT HISTORII I ARCHIWISTYKI UMK W TORUNIU  
POLSKIE TOWARZYSTWO HISTORYCZNE – ODDZIAŁ W GRUDZIĄDZU

Grudziądz 2024

XXXII/2024

Andrzej B. Krupa

Towarzystwo Naukowe im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie

## GENEZA I ERYGOWANIE PARAFII W NEBROWIE WIELKIM W 1962 ROKU

GENESIS AND ERECTION OF THE PARISH OF NEBROWO WIELKIE IN 1962

ABSTRACT

The parish of Nebrowo Wielkie was established in the Middle Ages. It lost its Catholic character during the Reformation. In 1928, a chapel dedicated to St Adalbert was built for the local Catholic diaspora. It was served by priests from Kwidzyn until the end of the Second World War. In 1945, the German and Evangelical population was replaced by Poles. In 1946, they took over the post-Evangelical temple for Catholic worship. The first priest in Nebrow Wielkie was the parish priest of Mokrem in the Chełmno Diocese, Rev. Alfons Strzyzewicz. The clergyman, however, did not settle in the village permanently, despite his previous announcement. Rev. Szczepan Smarzych, the parish priest from Kwidzyn, objected to the planned boundaries of the parish in Nebrowo Wielkie, which led to the postponement of its formal establishment. The parish was not formally established until 1962. The material basis of the Catholic pastoral ministry in Nebrow Wielki was made up of post-evangelical properties. However, the area of agricultural land owned by the pastoralists was in steady decline.



Dzieje powiatu kwidzyńskiego były już przedmiotem zainteresowania historyków. W dotychczasowej historiografii ukazały się dwie monografie, obejmujące również okres powojenny: pod redakcją Andrzeja Wakara w 1982 r.<sup>1</sup> oraz pod redakcją

---

<sup>1</sup> Z. Dudzińska, *Dzieje Kwidzyna. W Polsce Ludowej*, [w:] *Kwidzyn. Z dziejów miasta i okolic*, red. A. Wakar, Olsztyn 1982, s. 179–213; A. Lemański, W. Odyniec, J. Powierski, *Dzieje wsi*, [w:] tamże, s. 235–299.

Krzysztofa Mikulskiego i Justyny Liguz w 2004 r.<sup>2</sup> Autorzy publikacji w sposób marginalny potraktowali jednak problematykę opieki duszpasterskiej nad ludnością zamieszkującą ten teren po 1945 r. Sformułowanego w temacie artykułu zagadnienia nie wyczerpały Gabriela Dudek i Jadwiga Gutmańska w pracach magisterskich dotyczących historii parafii w Nebrowie Wielkim<sup>3</sup> i Sadlinkach<sup>4</sup>, ani Lidia Potykanowicz-Suda, analizując stosunki państwo–Kościół w województwie gdańskim do 1971 r.<sup>5</sup> Warto zatem wypełnić tę lukę, poddając analizie dokumentację zgromadzoną w aktach bieżących (teczkach parafii) Kurii Diecezjalnej Elbląskiej, materiały zdeponowane w Archiwum Akt Nowych Archidiecezji Warmińskiej, Archiwum Diecezjalnym w Pelplinie, Archiwum Parafii Sadlinki, Archiwum Wydziału Nauki Katolickiej Kurii Metropolitalnej Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie oraz archiwalia administracji państwowej i samorządu terytorialnego, zgromadzone w Archiwum Państwowym w Gdańsku i Archiwum Państwowym w Malborku.

Parafia w Nebrowie Wielkim jest położona w południowej części powiatu kwidzyńskiego, na obszarze Żuławy Kwidzyńskiej, w dekanacie Kwidzyn-Śródmieście diecezji elbląskiej<sup>6</sup>. Jej południowe rubieże pokrywają się z granicą między województwami kujawsko-pomorskim i pomorskim, zaś w dwudziestoleciu międzywojennym z linią rozgraniczającą Niemcy (Prusy Wschodnie) i Polskę, a także diecezje warmińską i chełmińską (od 1992 r. elbląską i toruńską). Parafia nebrowska powstała w XIV w. W pierwszej połowie XVI w. nie była obsadzona. Po sekularyzacji diecezji pomezkańskiej w 1525 r. placówka duszpasterska wraz z dominium biskupim, na terenie którego leżała, została przejęta przez protestantów<sup>7</sup>. Istniejącą do dzisiaj świątynię dla wspólnoty ewangelickiej wybudowano w 1794 r., po zniszczeniu wcześniejszej<sup>8</sup>.

<sup>2</sup> M. Golon, *Historia Kwidzyna w latach 1945–1957*, [w:] *Kwidzyn. Dzieje miasta*, t. 2, red. K. Mikulski, J. Liguz, Kwidzyn 2004, s. 7–345; Z. Girzyński, *Kwidzyn 1957–1990*, [w:] tamże, s. 347–436.

<sup>3</sup> J. Gutmańska, *Historia parafii Nebrowo Wielkie w latach 1945–1994*, praca magisterska, napisana w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, Warmińskim Instytucie Teologicznym w Olsztynie, Olsztyn 1996 [mps w Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie].

<sup>4</sup> G. Dudek, *Duszpasterstwo w parafii Sadlinki w okresie powojennym*, praca magisterska, napisana w Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie, Wydział Teologii – Pomezkański Instytut Teologii, Elbląg–Olsztyn 2002 [mps w Bibliotece Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie].

<sup>5</sup> L. Potykanowicz-Suda, *Państwo a Kościół katolicki w województwie gdańskim w latach 1945–1970*, Warszawa 2011.

<sup>6</sup> *Informator diecezji elbląskiej 2022*, Elbląg 2022, s. 164.

<sup>7</sup> J. Wiśniewski, *Historia diecezji pomezkańskiej (28 lipca 1243–16 lipca 1821)*, t. 1: *Średniowiecze (1243–1525)*, Pelplin 2023, s. 137, 282.

<sup>8</sup> Kościół znajduje się w centrum wsi, w niedużej odległości do wału przeciwpowodziowego. Pozostałości wcześniejszej świątyni odkryto w 1799 r. na cmentarzu zlokalizowanym w połowie drogi z Nebrowa Wielkiego do Nebrowa Małego. Mury fundamentowe były widoczne jeszcze w 1920 r.; zob. E. Wernicke, *Kreis Marienwerder. Aus der Geschichte des Landkreises bis zum 19. Jahrhundert*, Hamburg 1979, s. 144; J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie byłej diecezji pomezkańskiej 1243–1821 (1992)*, Elbląg 1999, s. 290; *Rocznik Diecezji Warmińskiej. Rok 1974*, Olsztyn 1974, s. 214–215.

Ewangelicka parafia w Nebrowie Wielkim należała do superintendentury w Kwidzynie, włączonej po I wojnie światowej do okręgu kościelnego Prusy Wschodnie<sup>9</sup>. Katolicy mogli natomiast korzystać z posługi należących do diecezji chełmińskiej parafii Mokre (15 km od Nebrowa), z kościołem filialnym św. Jana Chrzyciela w Wielkim Węlczu (8 km od Nebrowa)<sup>10</sup> lub parafii w Nowem – po drugiej stronie Wisły<sup>11</sup>. W 1847 r. rozpoczęto wznoszenie katolickiej świątyni w Kwidzynie, 17 km od Nebrowa Wielkiego. W mieście, będącym ważnym ośrodkiem administracyjnym w Prusach Zachodnich<sup>12</sup>, w 1825 r. mieszkało 664 katolików. Placówka duszpasterska według planów urzędników rejencji kwidzyńskiej z 1841 r. miała objąć zasięgiem łącznie 2065 wiernych, w tym mieszkańców wsi: Białki, Bronisławowo, Grabowo, Grabówko, Karpińny, Obory, Olszanica, Rozpędziny, Sadlinki z południowej części Powiśla<sup>13</sup>. W 1854 r. obszar ten włączono do diecezji warmińskiej. Nebrowo Wielkie pozostało w granicach diecezji chełmińskiej<sup>14</sup>. Kwidzyńska parafia przy świątyni ku czci Trójcy Świętej oraz Wniebowzięcia Maryi Panny i św. Jana Apostoła została erygowana w 1857 r.<sup>15</sup>

Warto nadmienić, że w 1910 r. Nebrowo Małe miało 202, zaś Nebrowo Wielkie 395 mieszkańców. W obu wsiach było wówczas 459 ewangelików i 95 katolików. Zdecydowaną większość populacji stanowili Niemcy, do polskości przyznawało się 30 osób (byli to wyłącznie katolicy)<sup>16</sup>. W drugiej połowie

<sup>9</sup> G. Jasiński, *Kościół ewangelicki w Prusach Wschodnich w latach 1918–1945*, [w:] *W 500-lecie Reformacji (1517–2017). Z dziejów Kościołów Ewangelickich w dawnych Prusach Królewskich i Książęcych. Tereny dawnych Prus Książęcych*, red. J. Kłaczko, G. Jasiński, P. Birecki, Toruń 2017, s. 289–290; por. W. Hubatsch, *Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreussens*, cz. 1, Göttingen 1968, s. 434.

<sup>10</sup> *Diecezja toruńska. Historia i teraźniejszość*, t. 12: *Dekanat lasiński*, red. S. Kardasz, Toruń 1997, s. 12–13, 50–59.

<sup>11</sup> Parafia św. Mateusza Apostoła i Ewangelisty w Nowem weszła w skład diecezji chełmińskiej po 1821 r.; A. Nadolny, *Zarys dziejów diecezji chełmińskiej i pelplińskiej*, [w:] *Rocznik diecezji pelplińskiej 1995. Spis parafii i duchowieństwa*, Pelplin 1995, s. 15. Między miejscowościami nie było jednak przeprawy mostowej. Jeszcze w l. 60. XX w. pasażerów przewożono przez Wisłę łódką poruszaną wiosłami.

<sup>12</sup> W 1815 r. Kwidzyn został stolicą rejencji obejmującej południową część Prus Zachodnich, w tym powiat grudziądzki. K. Wajda, *Kwidzyn w latach 1992–1918*, [w:] *Kwidzyn. Dzieje miasta*, t. 1, red. K. Mikulski, J. Liguz, Kwidzyn 2004, s. 164–165.

<sup>13</sup> W. Zawadzki, *Budowa kościoła św. Trójcy w Kwidzynie w świetle korespondencji kościelnej*, *Rocznik Elbląski*, t. 20, 2006, s. 411–412.

<sup>14</sup> Stolica Apostolska ponownie potwierdziła regulację w 1859 r.; zob. *Die Zuweisung eines Teiles des Gebietes der früheren Diözese Comesanien auf Grund des Dekretes der S. Congregatio Consistorialis vom 15. Mai 1859 zur Diözese Ermland*, *Pastoralblatt für die Diözese Ermland* 1906, nr 10, s. 117–118; por. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 1: *Studium prozopograficzne*, Olsztyn 2004, s. 20–21.

<sup>15</sup> M. Jodkowski, *Geneza budowy kościoła katolickiego w Kwidzynie w XIX w.*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 2015, nr 1, s. 75–76.

<sup>16</sup> *Gemeindelexikon für die Regierungsbezirke Allenstein, Danzig, Marienwerder, Posen, Bromberg und Oppeln. Auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 1. Dezember 1910 und anderer amtlichen Quellen bearbeitet vom Königlich Preußischen Landesamte*, t. 3: *Regierungsbezirk Marienwerder*, Berlin 1912, s. 40–43.

lat dwudziestych XX w. w Nebrowie Wielkim było już tylko czterech Polaków. Taka sama liczba głosów padła w Nebrowie Małym na listy polskie w wyborach z 1926 r.<sup>17</sup>

W konsekwencji zmian terytorialnych, jakie zaszły po zakończeniu I wojny światowej, nastąpiła kolejna regulacja sieci parafialnej. W 1922 r. Żuława Kwidzyńska na północ od granicy polsko-niemieckiej została w całości objęta opieką biskupów warmińskich. W 1928 r. w Nebrowie Wielkim dla tamtejszej diaspory katolickiej wybudowano staraniem proboszcza kwidzyńskiego ks. Franciszka Prussa kaplicę pw. św. Wojciecha<sup>18</sup>. W 1936 r. nabożeństwa odbywały się co dwa tygodnie. Duszpasterze kwidzyńscy obsługiwali nebrowską świątynię do zakończenia II wojny światowej<sup>19</sup>.

W styczniu 1945 r. Armia Czerwona rozpoczęła ofensywę zimową. Do końca miesiąca opanowano obszar na południe od Kwidzyna, wzdłuż Wisły aż do okrążonego Grudziądza. Dnia 29 stycznia wojska radzieckie zajęły niebroniony i praktycznie pusty Kwidzyn, bowiem po zarządzonej 11 dni wcześniej ewakuacji, ludność uciekła przed nadciągającymi Rosjanami kolejną na północ oraz zamarzniętą Wisłą w okolicach Opalenia w kierunku zachodnim<sup>20</sup>. Ich miejsce zajęli Polacy z różnych części kraju, wysiedlani z ziem wcielonych do Związku Radzieckiego, a w 1947 r. także Ukraińcy deportowani w ramach akcji „Wisła”<sup>21</sup>. W 1945 r. Nebrowo Wielkie stało się siedzibą gminy wiejskiej. Tworzyło ją sześć gromad: Glina, Kaniczki, Nebrowo Małe, Nebrowo Wielkie, Rusinowo i Wiśliny. W 1947 r. na terenie gminy mieszkało blisko 1,5 tys. osób, nie było wśród nich Niemców<sup>22</sup>.

Jednym z podstawowych problemów, z jakimi przyszło się zmierzyć po zakończeniu wojny Kościołowi zarówno w diecezji chełmińskiej, jak też warmińskiej, był brak duchownych. Podczas II wojny światowej około 50% kapłanów chełmińskich poniosła

---

<sup>17</sup> J. Klaczkow, *Polacy w reencji kwidzyńskiej 1920–1939*, [w:] *Kwidzyn. Dzieje miasta*, t. 1, red. K. Mikulski, J. Liguz, Kwidzyn 2004, s. 258.

<sup>18</sup> A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945...*, s. 23–25. Według pierwszego powojennego duszpasterza w Nebrowie Wielkim ks. Alfonsa Strzyżewicza do kaplicy pod koniec wojny uczęszczali tylko cztery rodziny; zob. Archiwum Akt Nowych Archidiecezji Warmińskiej (dalej: AAWO-N), Teczka: Parafia Matki Bożej Król. Polski Nebrowo 1946–1974 (dalej: Nebrowo Wielkie 1946–1974), Kwestionariusz L.dz. 1721/46 z 29 XI 1946 r., b.p.

<sup>19</sup> M. Jodkowski, *Budownictwo sakralne diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, Olsztyn 2011, s. 72; W. Zawadzki, *Duchowieństwo katolickie z terenu obecnej diecezji elbląskiej w latach 1821–1945*, Olsztyn 2000, s. 30.

<sup>20</sup> K. Sobczak, *Kierunek Bałtyk. Wyzwolenie polskich ziem północnych 1944–1945*, Warszawa 1978, s. 240. Przeprawę przez zamarzniętą rzekę dodatkowo wzmocniono zwiększając grubość lodu; M. Golon, dz. cyt., s. 9–10.

<sup>21</sup> Na Powiślu po 1945 r. na zwartym obszarze w powiecie sztumskim, północnej części kwidzyńskiego i południowej powiatu malborskiego pozostała znaczna część katolickiej ludności rodzimej; Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej: APG), Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Gdańsku, sygn. 1767, k. 56, 62.

<sup>22</sup> Archiwum Państwowe w Malborku (dalej: APM), Prezydium Gminnej Rady Narodowej w Nebrowie (dalej: PGRN Nebrowo), sygn. 27, k. 3–6, 272–273.

śmierć, w większości w wyniku planowej niemieckiej eksterminacji duchowieństwa<sup>23</sup>. Z 368 księży diecezjalnych posługujących w maju 1944 r. w diecezji warmińskiej pozostało 64<sup>24</sup>. Było to niewystarczające, by zapewnić wiernym pełną opiekę duszpasterską.

W maju 1945 r. przybył do Kwidzyna pierwszy powojenny proboszcz ks. Szczepan Smarzych<sup>25</sup>. W sierpniu do miasta dotarł o. Izydor Koźbiał, pierwszy przełożony kwidzyńskiego domu zakonnego franciszkanów. Dołączył do dwóch zakonników, którzy zdolali już objąć opuszczony przez Armię Czerwoną ewangelicki kościół pokatedralny św. Jana. Po uporządkowaniu świątyni i przystosowaniu jej do kultu katolickiego, od 4 września franciszkanie rozpoczęli sprawowanie Eucharystii<sup>26</sup>. Duszpasterze z Kwidzyna nieśli także posługę w Sadlinkach, odprawiając nabożeństwa w tej miejscowości „co drugą czy czwartą niedzielę”<sup>27</sup>. Tamtejsza poewangelicka świątynia była jednak zdewastowana. Do czasu jej uporządkowania i wykonania niezbędnego remontu, na cele kultu religijnego wykorzystywano remizę strażacką<sup>28</sup>.

Dnia 7 lipca 1945 r. wikariusz generalny diecezji chełmińskiej ks. Leon Kozłowski mianował trzydziestoletniego wówczas ks. Alfonsa Strzyżewicza administratorem parafii Mokre z kościołem filialnym w Wielkim Węlczu<sup>29</sup>. Duchowny objął placówkę 20 lipca<sup>30</sup>. Jeszcze w 1945 r. ks. Strzyżewicz roztoczył opiekę duszpasterską nad osadnikami z południowej części powiatu kwidzyńskiego jako *vicarius cooperatore* proboszcza parafii Kwidzyn dla kościoła w Nebrowie Wielkim<sup>31</sup>. Nabożeństwa odbywały się w kaplicy św. Wojciecha. Świątynia o powierzchni około 100 m<sup>2</sup> nie była jednak w stanie pomieścić wszystkich wiernych, część z nich zatem uczestniczyła

<sup>23</sup> Zob. J. Walkusz, *Z zagadnień martyrologii duchowieństwa diecezji chełmińskiej*, [w:] *Z przeszłości diecezji chełmińskiej 1243–1992*, red. M. Biskup, Toruń 1994, s. 103–118.

<sup>24</sup> J. Wojtkowski, *Diecezja warmińska w latach 1945–1972*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1996, nr 1, s. 81.

<sup>25</sup> 26 VI 1945 r. ks. Smarzych w kościele parafialnym Trójcy Świętej, odzyskanym od Rosjan, odprawił pierwszą mszę świętą. Por. *Życie religijne*, „Głos Pomorza” nr 69 z 23–24 III 1946 r., s. 7.

<sup>26</sup> C. C. Baran, *Z działalności ojców franciszkanów w Kwidzynie w latach 1945–1970. Na jubileusz 25-lecia*, Warszawa 1970, s. 20.

<sup>27</sup> Kuria Diecezjalna Elbląska (dalej: KDEg), [Sadlinki] P122 (dalej: Sadlinki), Pismo proboszcza parafii Mokre ks. Alfonsa Strzyżewicza z 21 II 1946 r.

<sup>28</sup> Archiwum Parafii Sadlinki, Księga pamiątkowa, k. 1.

<sup>29</sup> Archiwum Diecezjalne w Pelplinie (dalej: ADP), Kuria Biskupia Chełmińska, Akta personalne (dalej: Akta personalne), sygn. 498, Dekret L.dz. 743/45 z 7 VII 1945 r., b.p. Ks. Strzyżewicz 4 VI 1939 r. przyjął w Pelplinie święcenia kapłańskie. W lutym 1944 r. został aresztowany przez Gestapo i osadzony w więzieniu w Grudziądzu, a następnie deportowany do archidiecezji wrocławskiej. Por. ADP, Akta personalne, sygn. 498, Kwestionariusz personalny z 9 II 1959 r., b.p.; por. A. Nadolny, *Słownik biograficzny kapłanów wyświęconych w latach 1921–1945 pracujących w diecezji chełmińskiej*, Pelplin 2021, s. 605–606.

<sup>30</sup> ADP, Akta personalne, sygn. 498, Kwestionariusz personalny z 9 II 1959 r., b.p.

<sup>31</sup> Tamże; KDEg, [Nebrowo Wielkie] P105 (dalej: Nebrowo Wielkie), Pismo ks. Szczepana Smarzycha z 2 II 1946 r., b.p.; *Wykaz księży pracujących w diecezji warmińskiej*, „Wiadomości Urzędowe Warmińskiej Diecezji” (dalej: WUWD), 1946, nr 1, s. 25.

w liturgii na zewnątrz kościoła<sup>32</sup>. Budynek wymagał napraw, gdyż został ostrzelany podczas zajmowania miejscowości przez Rosjan. Zniszczeniu uległa sygnaturka, część dachówek oraz praktycznie całe oszklenie okien<sup>33</sup>. Należy zaznaczyć, że mieszkańcy Okrągłej Łąki i Rusinowa, których od Nebrowa Wielkiego dzieliło sześć kilometrów, uczęszczali do kościoła w Wielkim Wełczu, mając do pokonania tylko od jednego do trzech kilometrów. Tam też przystępowali do sakramentów. Odpowiednie adnotacje ks. Strzyżewicz dokonywał jednak w księgach w Nebrowie Wielkim, które zaprowadził z myślą o utworzeniu parafii<sup>34</sup>.

Nowa placówka duszpasterska w południowej części powiatu kwidzyńskiego była niewątpliwie głównym tematem rozmowy ks. Strzyżewicza z administratorem diecezji warmińskiej ks. Teodorem Benschem, która odbyła się w Olsztynie 18 listopada 1945 r. Tydzień później, zgodnie z „usilnym życzeniem wiernych”, nebrowski duszpasterz zwołał przedstawicieli wszystkich wsi, które leżały na terenie byłej parafii ewangelickiej. Na spotkaniu stawili się wójt gminy Jan Konczur oraz sołtysi<sup>35</sup>. Poinformowali oni pełnomocnika rządu RP w Kwidzynie o podjętej przez mieszkańców decyzji utworzenia w Nebrowie Wielkim parafii. Należy zaznaczyć, że zebrani wystąpili także o przyznanie na potrzeby nowej placówki duszpasterskiej nieużytkowanych nieruchomości poprotestanckich, tj. kościoła, plebanii, organistówki oraz 33 ha ziemi należącej przed 1945 r. do gminy ewangelickiej. Świątynię św. Wojciecha planowano zamienić na kaplicę cmentarną<sup>36</sup>.

We wzmiankowanej uchwale mieszkańców przewidywano, że w skład nowej placówki duszpasterskiej wejdą następujące wsie: Bronisławowo, Glina, Grabowo, Grabówko, Kaniczki, Karpiny, Nebrowo Małe, Nebrowo Wielkie, Nowy Dwór (do nasypu kolejowego), Okrągła Łąka, Olszanica, Rusinowo i Wiśliny, oraz nieistniejące dzisiaj osady: Nowy Mylbach (obecnie południowa część Sadlinek) i Raj (pomiędzy Olszanicą a Rozpędzinami). Parafia miałaby zatem rozciągać się na długości 16 km wzdłuż Wisły, obejmując większość Żuławy Kwidzyńskiej. Zgodnie z życzeniem rządcy diecezji warmińskiej, 15 stycznia 1946 r. ks. Strzyżewicz przesłał mu precyzyjnie opisane granice tymczasowej kuracji w Nebrowie („by wykluczyć późniejsze spory o międzę”)<sup>37</sup>, a 21 lutego uzupełnił projekt o Sadlinki. Proboszcz z Mokrego zadeklarował także, że w nowo utworzonej placówce duszpasterskiej jest gotów „ewentualnie” osiaść<sup>38</sup>. Informował także ks. Bensch, że wobec powojennej dewastacji kościelnych

<sup>32</sup> KDEg, Nebrowo Wielkie, Pismo ks. Alfonsa Strzyżewicza z 15 I 1946 r., b.p.

<sup>33</sup> AAWO-N, Nebrowo Wielkie 1946–1974, Spis nieruchomości z 20 II 1947 r., b.p.

<sup>34</sup> KDEg, Nebrowo Wielkie, Pismo ks. Alfonsa Strzyżewicza z 26 III 1947 r., b.p.

<sup>35</sup> Tamże, Sadlinki, Pismo ks. Alfonsa Strzyżewicza z 15 I 1946 r., b.p.

<sup>36</sup> Tamże, Nebrowo Wielkie, Pismo ks. wójta gminy Nebrowo Wielkie z 25 XI 1945 r., b.p.; tamże, Pismo ks. Alfonsa Strzyżewicza z 26 III 1947 r., b.p.

<sup>37</sup> Tamże, Sadlinki, Pismo ks. Alfonsa Strzyżewicza z 15 I 1946 r., b.p.

<sup>38</sup> Tamże, Pismo ks. Alfonsa Strzyżewicza z 21 II 1946 r., b.p.

nieruchomości koszt utworzenia i utrzymania parafii, „w przeciwieństwie do już zagospodarowanych w miastach Kwidzynie i Gardai”, będzie wysoki<sup>39</sup>. Plebania została bowiem prawie kompletnie rozszabrowana. W podobnym stanie były budynki gospodarcze. Zniszczenia, chociaż w nieco mniejszej skali, dotknęły także organistówkę<sup>40</sup>.

Rządca diecezji warmińskiej był jednak zdecydowany erygować w Nebrowie parafię, nawet jeżeli nie udałoby się uzyskać „w najbliższym czasie” świątyni poewangelickiej. Placówka duszpasterska zostałaby bowiem ustanowiona przy kaplicy św. Wojciecha. Na przeszkodzie stał brak konsultorów diecezjalnych, których opinii, zgodnie z zapisami prawa kanonicznego ks. Bensch powinien zasięgnąć przed wydaniem dekretu. Problem ten miał być wkrótce „załatwiony”<sup>41</sup>.

Rządca diecezji postanowił także skonsultować zamierzenie z proboszczem kwidzyńskim ks. Szczepanem Smarzychem<sup>42</sup>. W tym celu 26 lutego 1946 r. przesłał mu projekt nowej wspólnoty wiernych przygotowany przez ks. Strzyżewicza. Ksiądz Smarzych, nie kwestionując potrzeby erygowania w Nebrowie Wielkim parafii, podważył jej przyszłe granice. Określił je jako „wprost fantastyczne”, gdyż miałyby według niego sięgać „pod mury miasta Kwidzyna” (w rzeczywistości 5 km od jego granic administracyjnych). Proboszcz kwidzyński proponował w związku z tym, aby Grabowo, Grabówko i Nowy Dwór pozostały w parafii Trójcy Świętej lub były obsługiwane z Sadlinek, gdzie mógłby na stałe osiąść kapłan. Według jego koncepcji kościoł w Sadlinkach byłyby jednak tylko filią parafii w Kwidzynie. Jednocześnie ks. Smarzych donosił rządcy diecezji warmińskiej, że ks. Strzyżewicz, jako jego wikariusz współpracownik (o czym miał dowiedzieć się dopiero kilka tygodni po nominacji), nie utrzymywał jakiegokolwiek kontaktu z kwidzyńskim duchowieństwem<sup>43</sup>. Należy przypuszczać, że opinia wyrażona przez kwidzyńskiego proboszcza zaważyła na wstrzymaniu kanonicznego utworzenia nebrowskiej parafii.

Jeszcze w 1946 r. udało się natomiast rozwiązać sprawę zbyt małej w stosunku do potrzeb przestrzeni, w której sprawowano nabożeństwa. Po blisko półrocznych zabiegach państwo przekazało bowiem wiernym nebrowską świątynię poewangelicką. Kościół poświęcono 3 maja<sup>44</sup>. Budynek miał jednak uszkodzony dach oraz powybijane szyby w oknach<sup>45</sup>. W jego wnętrzu jeszcze w 1951 r. nie było odpowiedniego wyposażenia. W październiku tegoż roku ówczesny duszpasterz nebrowski ks. Gedymin Pilecki zwrócił się w związku z tym do Prezydium Powiatowej Rady Narodowej (dalej: PPRN) w Malborku o przekazanie ołtarza, ambony i chrzcielnicy z nieczynne-

<sup>39</sup> Tamże, Pismo ks. Alfonsa Strzyżewicza z 15 I 1946 r., b.p.

<sup>40</sup> AAWO-N, Nebrowo Wielkie 1946–1974, Spis nieruchomości z 20 II 1947 r., b.p.

<sup>41</sup> Tamże, Teczka: Parafia Trójcy Św. Kwidzyń 1945–1949, Pismo ks. Teodora Bensch z 26 II 1946 r., b.p.

<sup>42</sup> Tamże.

<sup>43</sup> KDEg, Nebrowo Wielkie, Pismo ks. Szczepana Smarzycha z 2 III 1946 r., b.p.

<sup>44</sup> AAWO-N, Nebrowo Wielkie 1946–1974, Kwestionariusz L.dz. 1721/46 z 29 XI 1946 r., b.p.

<sup>45</sup> Tamże, Spis inwentarza majątku kościelnego i beneficjalnego z 30 XII 1946 r., b.p.



go kościoła w Gnojewie. Podanie poparł kierownik Referatu do Spraw Wyznań PPRN w Kwidzynie Kazimierz Noch, potwierdzając braki<sup>46</sup>.

Dnia 21 lutego 1946 r. ks. Strzyżewicz wystąpił do Kurii Biskupiej Diecezji Warmińskiej o udzielenie misji kanonicznych świeckim nauczycielom religii w szkołach w Bronisławowie, Glinie, Kaniczkach i Nebrowie Wielkim. Kuria wystawiła stosowne dokumenty miesiąc później<sup>47</sup>. Wniosek katechetki, dotyczący szkoły w Sadlinkach, zaopiniował natomiast ks. Smarzych jeszcze 20 listopada 1945 r.<sup>48</sup> W listopadzie 1946 r. nebrowski duszpasterz przesłał rządcy diecezji warmińskiej do akceptacji skład przyszłej rady parafialnej. Mieli ją tworzyć między innymi wójt gminy Nebrowo Wielkie, trzech sołtysi, kierownik szkoły w Kaniczkach oraz młynarz<sup>49</sup>.

Ksiądz Strzyżewicz, mimo częstych zapowiedzi, w Nebrowie jednak nie osiadł. Według kierownika szkoły w Kaniczkach Wiktora Pozorskiego, nierezydowanie w placówce duszpasterskiej kapłana wpływało ujemnie na życie religijne lokalnej wspólnoty, przyczyniając się do zwiększenia liczebności Świadków Jehowy. W związku z tym 27 listopada 1946 r. Pozorski zwrócił się w imieniu parafian z Kaniczek do kurii warmińskiej z wnioskiem (skierowanym przez proboszcza w Kwidzynie) o zamianowanie duszpasterzem w Nebrowie Wielkim ks. Stanisława Wróbla z Zemborzyna w diecezji sandomierskiej. Duchowny ten od ponad roku przyjeżdżał do rodziny mieszkającej w okolicach Nebrowa Wielkiego. Był bardzo zainteresowany przeniesieniem się do diecezji warmińskiej, na co, jak twierdził, posiadał już zgodę rządcy macierzystej diecezji<sup>50</sup>. Do proponowanej zmiany jednak nie doszło<sup>51</sup>.

Nowego duszpasterza w Nebrowie Wielkim ustanowiono dopiero 1 kwietnia 1947 r. Został nim ks. Henryk Batowski, który przybył do diecezji warmińskiej z diecezji włocławskiej w kwietniu tegoż roku<sup>52</sup>. Placówkę duszpasterską objął 15 kwietnia<sup>53</sup>. Rządcy diecezji warmińskiej tytułowali ks. Batowskiego oraz ks. Gedymina Pileckiego – jego następcę w Nebrowie od 31 marca 1951 r.<sup>54</sup>, „proboszczem”<sup>55</sup>.

<sup>46</sup> APG, Urząd Wojewódzki w Gdańsku (dalej: UW Gd), sygn. 1757, k. 2–3.

<sup>47</sup> Archiwum Wydziału Nauki Katolickiej Kurii Metropolitalnej Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, Teczka: Korespondencja 1945–1948, Pismo ks. Alfonsa Strzyżewicza z 21 II 1946 r., b.p.

<sup>48</sup> Tamże, Pismo Genowefy Brzezińskiej z 20 XI 1945 r.

<sup>49</sup> KDEg, Nebrowo Wielkie, Pismo ks. Alfonsa Strzyżewicza z 12 XI 1946 r., b.p. Rada parafialna została zatwierdzona prawie cztery tygodnie później, por. tamże, Pismo l.dz. 1734/46 z 6 XII 1946 r., b.p.

<sup>50</sup> Tamże, Pismo Wiktora Pozorskiego z 27 XI 1946 r.

<sup>51</sup> Ks. Stanisław Wróbel w 1949 r. pozostawał proboszczem w Zemborzynie; por. *Rocznik diecezji sandomierskiej 1949*, Sandomierz 1949, s. 91.

<sup>52</sup> A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2: Słownik, Olsztyn 2007, s. 18.

<sup>53</sup> KDEg, Nebrowo Wielkie, Pismo ks. Alfonsa Strzyżewicza z 26 II 1947 r., b.p.

<sup>54</sup> A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992...*, s. 224.

<sup>55</sup> KDEg, Nebrowo Wielkie, Pismo l.dz. 1340/50 z 9 V 1950, b.p.; tamże, Pismo l.dz. 3637/51 z 22 XII 1951 r., b.p.

Sam ks. Pilecki określał się „proboszczem katolickiego kościoła w Brzegach [Nebrowie Wielkim – dop. ABK]”<sup>56</sup>. Kapłani byli jednak w rzeczywistości wyłącznie „administratorami samodzielnej placówki duszpasterskiej”<sup>57</sup>. Ksiądz Stanisław Bogucki, który został duszpasterzem w Nebrowie w 1953 r.<sup>58</sup>, posługiwał się tytułem proboszcza parafii, używał też potwierdzającej to pieczęci<sup>59</sup>. Podobnie traktowała placówkę duszpasterską administracja państwowa<sup>60</sup>, zapewne nie zdając sobie sprawy z braków formalnych wynikających z prawa kanonicznego, lub po prostu nie przywiązując do tego jakiegokolwiek wagi.

Parafię erygował bp Tomasz Wilczyński dopiero 20 kwietnia 1962 r. W jej skład weszły: Białki, Bronisławowo, Glina, Kaniczki, Karpiny, Nebrowo Małe, Nebrowo Wielkie, Okrągła Łąka, Olszanica, Rusinowo, Sadlinki i Wiśliny, co było niewątpliwie potwierdzeniem granic funkcjonującej już placówki duszpasterskiej. W dekrete rządcy diecezji warmińskiej wskazał jako kościół parafialny świątynię pw. Matki Boskiej Królowej Korony Polskiej w Nebrowie Wielkim, pomocniczymi zaś zostały kaplica św. Wojciecha i kościół Podwyższenia Krzyża Świętego w Sadlinkach<sup>61</sup>. Przy ostatnim z nich od 1958 r. funkcjonował wikariat eksponowany<sup>62</sup>.

Jak już wspomniano, własnością ewangelickiej wspólnoty w Nebrowie Wielkim były do 1945 r. 33 ha ziemi. Powojenny zarząd gminy przeznaczył na potrzeby przyszłej parafii katolickiej 17 ha<sup>63</sup> (według ks. Strzyżewicza 15 ha). Pozostały areal „prawem *primi occupantis*” zajęli użytkownicy sąsiednich gruntów. W listopadzie 1946 r. ks. Strzyżewicz postanowił podjąć próbę odzyskania wszystkich nieruchomości. Dochody z siedmiu hektarów miały stanowić *fabrica ecclesiae*. Areal o takiej samej powierzchni posłużyłby utrzymaniu organisty, reszta zaś przypadłaby duszpasterzowi rezydującemu w Nebrowie<sup>64</sup>. W 1955 r. ks. Bogucki użytkował tylko dwa ha. Pozostałe grunty zostały wydzierżawione: w Nebrowie Wielkim – tamtejszej Gromadzkiej Radzie Narodowej, natomiast przydzielone kościołowi w Sadlinkach – Malborskiemu Przedsiębiorstwu Surowców Włókienniczych i zespołowi rolnemu w Olszanicy<sup>65</sup>.

W 1958 r. przewodniczący Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Kwidzynie Zygmunt Kopczyński poinformował duszpasterza w Nebrowie Wielkim

<sup>56</sup> Tamże, Pismo ks. Gedymina Pileckiego z 9 XII 1951 r., b.p.

<sup>57</sup> *Zmiany na stanowiskach urzędowych*, WUWD, 1947, nr 2, s. 26; *Zmiany na stanowiskach kościelnych*, „Warmińskie Wiadomości Diecezjalne”, 1951, nr 2, s. 7.

<sup>58</sup> A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992...*, s. 27.

<sup>59</sup> KDEg, Nebrowo Wielkie, Pismo ks. Stanisława Boguckiego z 19 IV 1957 r., b.p.

<sup>60</sup> Tamże, Odpis pisma UK.Z. 2/3/58 z 25 IV 1958 r., b.p.; APG, UW Gd, sygn. 1757, k. 2.

<sup>61</sup> KDEg, Nebrowo Wielkie, Dekret erekcji parafii przy kościele pod wezwaniem Matki Boskiej Królowej Korony Polskiej w Nebrowie Wielkim pow. Kwidzyn, 20 IV 1962 r., b.p.

<sup>62</sup> A. B. Krupa, *Geneza i erygowanie parafii w Sadlinkach w 1973 roku*, „Studia Elckie”, t. 24, 2022, nr 1, s. 57.

<sup>63</sup> APM, PGRN Nebrowo, sygn. 27, k. 273.

<sup>64</sup> KDEg, Nebrowo Wielkie, Pismo ks. Alfonsa Strzyżewicza z 27 XI 1946 r., b.p.

<sup>65</sup> Tamże, Pismo ks. Stanisława Boguckiego z 9 XII 1955 r., b.p.

ks. Józefa Woźniaka<sup>66</sup>, że nieruchomości użytkowane przez placówkę duszpasterską stanowią własność Skarbu Państwa<sup>67</sup>. W 1959 r. na beneficjum tamtejszego duchownego składało się już tylko 6,8 ha<sup>68</sup>. Dekret erygujący parafię w 1962 r. wskazał 3,48 ha: 2,2 ha ziemi rolnej i 1,28 ha ogrodu przy plebanii w Nebrowie Wielkim oraz bardziej życzeniowe niż rzeczywiste 12 ha gruntów w wikariacie eksponowanym w Sadlinkach (tym arealem najpewniej nie dysponował już wówczas ani duszpasterz z Nebrowa Wielkiego, ani z Sadlinek)<sup>69</sup>. W 1972 r., w związku z uwłaszczeniem Kościoła na Ziemiach Odzyskanych, na parafię przeszła własność 1,84 ha ziemi ornej. W Sadlinkach gruntami rolnymi nebrowska placówka duszpasterska (a raczej istniejący tam wikariat eksponowany) już nie władała<sup>70</sup>. Do parafii nie należała już także organistówka, zajęta po 1950 r. przez Komitet Gminny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: PZPR), a następnie użytkowana jako przedszkole<sup>71</sup>.

\*

Parafia w Nebrowie Wielkim ma średniowieczny rodowód. Od reformacji aż do 1928 r. nie było tu katolickiej świątyni. Ludność osiedlająca się po II wojnie światowej w południowej części Żuławy Kwidzyńskiej zabiegała o utworzenie w Nebrowie Wielkim parafii katolickiej na bazie funkcjonującej tu do 1945 r. placówki ewangelickiej. Szczególną aktywność w tej kwestii przejawiali wójt, sołtysi poszczególnych wsi i kierownik szkoły. Pierwszym organizatorem życia religijnego był duchowny chełmiński, proboszcz sąsiadującej z Nebrowem parafii w Mokrem ks. Alfons Strzyżewicz. Zaprojektowanej przez niego propozycji granic przyszłej wspólnoty sprzeciwił się proboszcz kwidzyński. W tym właśnie można doszukiwać

---

<sup>66</sup> Ks. Woźniak objął placówkę duszpasterską w Nebrowie Wielkim w 1957 r.; zob. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992...*, s. 324.

<sup>67</sup> Dalsze władanie gruntami rolnymi wymagało według Kopczyńskiego „uregulowania” ich stanu prawnego, przez złożenie wniosku z określeniem ilości ziemi będącej w użytkowaniu placówki duszpasterskiej, która miała następnie zostać jej wydzierżawiona przez państwo; zob. KDEg, Nebrowo Wielkie, Odpis pisma UK.Z. 2/3/58 z 25 IV 1958 r., b.p. Zgodnie z okólnikiem nr 20 ministra gospodarki komunalnej z 23 IV 1959 r., komórki gospodarki komunalnej i mieszkaniowej prezydów rad narodowych miały niezwłocznie przejść w zarząd wszystkie obiekty poza sakralnymi, użytkowane przez związki wyznaniowe na Ziemiach Odzyskanych, jako stanowiące własność Skarbu Państwa; zob. Okólnik nr 20 ministra gospodarki komunalnej S. Sroki do rad narodowych w sprawie poniemieckich majątków kościelnych na Ziemiach Zachodnich, w: P. Raina, *Kościół w PRL. Dokumenty*, t. 1: 1945–1959, Poznań 1994, s. 702–703.

<sup>68</sup> KDEg, Nebrowo Wielkie, Pismo ks. Józefa Woźniaka z 12 II 1959 r., b.p.

<sup>69</sup> Tamże, Dekret erekcji parafii przy kościele pod wezwaniem Matki Boskiej Królowej Korony Polskiej w Nebrowie Wielkim pow. Kwidzyn, 20 IV 1962 r., b.p.

<sup>70</sup> Zob. APG, UW Gd, sygn. 1757, k. 33, 37–38. Prywatną własnością duszpasterza w Sadlinkach ks. Zenona Szerle było gospodarstwo rolne o powierzchni 4,52 ha kupione w 1959 r., którego budynek mieszkalny stanowił plebanię; por. A. B. Krupa, dz. cyt., s. 59.

<sup>71</sup> KDEg, Nebrowo Wielkie, Oświadczenie Jana Konczura z 18 III 1991, b.p.

się głównej przyczyny odłożenia w czasie przez ks. Teodora Benscha decyzji o erygowaniu parafii. Podjął ją dopiero bp Tomasz Wilczyński w 1962 r. Należy jednak sądzić, że brak pełnej osobowości prawnej, nabywanej na podstawie prawa kanonicznego, w żaden sposób nie przeszkadzał w korzystaniu duszpasterzom z uprawnień przysługujących proboszczom.

Podstawę materialną katolickiej placówki duszpasterskiej w Nebrowie Wielkim stanowiły nieruchomości poewangelickie. Powierzchnia gruntów rolnych, będących we władaniu duszpasterzy podlegała jednak stałemu zmniejszeniu, a w 1959 r. nastąpił ich formalny zabór poprzez upaństwowienie. W 1972 r. na własność parafii przeszło tylko 1,84 ha ziemi z 33 ha, którymi do 1945 r. dysponowała parafia protestancka. Do wspólnoty katolickiej nie należała już także organistówka, przekształcona po 1950 r. w Komitet Gminny PZPR.